

ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ผ่านการจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคมในรายวิชาศึกษาทั่วไป

Determinants of Essential Life Skills for First Year Student Thru Service Learning in General Education Course

จริยภัทร รัตโนภาส¹ กนิกันต์ กล้าหาญ²

Jariyapat Rattanopas¹ and Kanikun Klahan²

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาผลของการจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคมในรายวิชาศึกษาทั่วไปต่อการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และ 2) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ผ่านการจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคม โดยมีกลุ่มตัวอย่างคือนักศึกษาปี 1 คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปีการศึกษา 2562 จำนวน 123 คน โดยใช้แบบประเมินตนเองก่อนและหลังเรียนเป็นเครื่องมือ วิเคราะห์ข้อมูลด้วย 1) สถิติพรรณนา ได้แก่ ความถี่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 2) สถิติเชิงอนุมาน คือ t-test แบบ Paired Samples และ 3) แบบจำลองโทบิท (Tobit Model)

ผลการวิจัย สรุปผลได้ดังนี้ 1) การจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคมส่งผลให้เกิดการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยในทักษะการตระหนักรู้ในตน ทักษะความเห็นใจผู้อื่น ทักษะการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และทักษะการสื่อสาร โดยทักษะดังกล่าวเพิ่มขึ้นจากระดับปานกลางในก่อนเรียนเป็นระดับมากหลังเรียน โดยทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัย 3 อันดับแรกที่ได้รับพัฒนาสูงสุด คือ ทักษะการทำงานเป็นทีม ทักษะความเห็นใจผู้อื่น และทักษะการตระหนักรู้ในตน ตามลำดับ และทักษะชีวิตที่จำเป็นทั้ง 6 ทักษะของผู้เรียนเพิ่มขึ้นหลังผ่านการเรียนรู้แบบบริการสังคมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 2) ระยะทางจากสถาบันการศึกษาไปยังชุมชน มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัย ทักษะการอยู่ร่วมกับผู้อื่น และทักษะการสื่อสาร ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90 โดยมีความสัมพันธ์ในทิศทางลบ ขณะที่เพศมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาทักษะการทำงานเป็นทีม ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90 เกรดเฉลี่ยตลอดปีการศึกษามีความสัมพันธ์กับการพัฒนาทักษะการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และทักษะการสื่อสาร ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 และ 90 ตามลำดับ โดยมีความสัมพันธ์ในทิศทางลบ ทั้งนี้ จากการวิจัยนี้ชี้ชัดว่าการจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคมส่งผลต่อการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยสำหรับผู้เรียนในชั้นปีที่ 1 ซึ่งสามารถนำไปปรับใช้และสร้างผลกระทบเชิงบวกแก่สังคมอย่างยั่งยืนได้

คำสำคัญ : การบริการสังคม รายวิชาศึกษาทั่วไป ทักษะชีวิตที่จำเป็น นักศึกษาชั้นปีที่ 1

¹อาจารย์ สาขาเศรษฐศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, A lecture in Economic Program, Prince of Songkla University

²นักวิชาการอุดมศึกษา คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, An academic officer, Faculty of Economics, Prince of Songkla University

*ผู้ติดต่อ, อีเมล: จริยภัทร รัตโนภาส, jariyapat.ra@psu.ac.th

รับเมื่อ 1 พฤษภาคม 2563 แก้ไข 8 ตุลาคม 2563 ตอรับเมื่อ 9 ตุลาคม 2563

ABSTRACT

The purposes of this research were 1) to study the effect of Service Learning in general education courses of first year student in the Faculty of Economics for development of essential life skills and 2) to study factors affecting essential life skills development. The sample was the first year students of the Faculty of Economics, Prince of Songkla University, academic year 2019, amount 123 people. A self-assessment questionnaire before and after studying was brought to approach in this research. Data were analyzed by using descriptive statistics (frequency, mean and standard deviation), inferential statistics (Paired Samples t-test) and Tobit model.

The finding was as followed: 1) Service Learning in general education course brings about self-awareness, sympathetic, decision-making, problem-solving and communication skills. These skills increase from a moderate to a high level after Service Learning was used. Additionally the most development of top three essential life skills that the students acquired were teamwork skills, sympathy skills and self-awareness skills. Comparatively, of all essential life skills as mentioned above they increase significantly at .01 confident interval after Service Learning is used to approach. 2) The distance from the institution to the community negatively correlated with the development of essential life skills, skills to live with others and communication skills, with significance at 90 percent confidence level. While gender is significantly related to teamwork skills, with 90 percent confidence level, and GPA is significant negatively related to the decision-making and communication skills, with the confidence level of 95 and 90 percent respectively. Importantly this suggests using Service Learning having the constructive impact to learners in which all essential life skills can pave the way for future continuous education and give sustainable benefit to our society.

Keywords : Service Learning, General Education Course, Essential Life Skills, First Year Student

ภูมิหลัง

สืบเนื่องจากพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในหมวดที่ 4 ได้ระบุถึงแนวทางการจัดการศึกษาซึ่งสามารถสรุปความได้ว่า การจัดการศึกษาต้องยึดหลักผู้เรียนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด การจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ตามความเหมาะสมใน 5 ด้าน ได้แก่ 1) ความรู้เกี่ยวกับตัวเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม 2) ความรู้ด้านทักษะและเทคนิคโนโลยี และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล 3) ความรู้เกี่ยวกับศิลปะ ศาสนา วัฒนธรรม กีฬา ภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ 4) ความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และภาษา 5) ความรู้และทักษะในการดำรงชีพอย่างมีความสุข โดยมีแนวทางในการจัดการเรียนรู้ ได้แก่ จัดกิจกรรมให้

ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง และส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ที่สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทุกสถานที่ โดยมีการประสานความร่วมมือทั้งจากผู้ปกครอง ชุมชน เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ ส่งผลให้สถาบันอุดมศึกษาทั่วประเทศต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเรียนการสอน การประชุม สภามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ครั้งที่ 391 (11/2560) เมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน 2560 จึงมีมติเห็นชอบในหลักการให้ทุกหลักสูตรกำหนดหน่วยกิตในหมวดรายวิชาศึกษาทั่วไป ไม่น้อยกว่า 30 หน่วยกิต กระจายให้นักศึกษาเรียนตั้งแต่ปีการศึกษาที่ 1 ถึงปีการศึกษาที่ 3 ตั้งแต่รหัส 61 เป็นต้นไป เพื่อเป็นช่องทางในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการเรียนการสอน พัฒนาองค์ความรู้ ทักษะ และศักยภาพในด้านต่าง ๆ ให้กับผู้เรียน ดังนั้นเพื่อให้ผลลัพธ์ของการจัดการเรียนการสอนเป็นไป

ตามเป้าประสงค์ข้างต้น และเป็นช่องทางในการดูแลนักศึกษา
ชั้นปีที่ 1 อย่างใกล้ชิด คณะกรรมการประจำคณะเศรษฐศาสตร์
จึงมีมติให้งานพัฒนานักศึกษาคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์ รับผิดชอบดูแลชุดรายวิชาศึกษาทั่วไป
สำหรับนักศึกษาชั้นปีที่ 1 คณะเศรษฐศาสตร์ จำนวน 5 หน่วยกิต
ใน 4 รายวิชา ดังนี้ 1) วิชาชีวิตที่ดี จำนวน 2 หน่วยกิต
2) วิชาจิตวิวัฒน์ จำนวน 1 หน่วยกิต 3) วิทยาศาสตร์พระราช
จำนวน 1 หน่วยกิต และ 4) วิชาประโยชน์เพื่อนมนุษย์ จำนวน
1 หน่วยกิต ตลอดปีการศึกษา 2562

การเรียนรู้แบบบริการสังคม (Service Learning: SL)
เป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดการเรียนการสอนเชิงรุก (Active
Learning) ที่ผู้เรียนได้เรียนรู้โดยใช้ประสบการณ์ (Experiential
Learning) ตามแนวคิดของเดวิด คอส์บ โดยใช้ชุมชนเป็นฐาน
(Community-based Learning) การจัดการเรียนรู้แบบบริการ
สังคมต้องประสานความร่วมมือจาก 3 ส่วน (ธนิษฐา ณ สุทร,
2561, หน้า 325) คือ สถาบันการศึกษา ผู้เรียน และชุมชน
เป้าหมายของการจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้เรียน
ทั้งด้านวิชาการและทักษะต่าง ๆ โดยมีหลักการและแนวคิด
ของการจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคม (ศิริวัฒน์ นิจนตร,
2561, หน้า 10) ดังนี้ 1) ผู้เรียนต้องเป็นผู้ทำกิจกรรมและสะท้อน
ความคิดจากการทำกิจกรรม โดยผู้สอนเป็นเพียงผู้ให้คำแนะนำ
คำปรึกษาอย่างใกล้ชิด 2) กิจกรรมบริการทางสังคมต้องเป็น
กิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคม และ
สอดคล้องกับวัตถุประสงค์รายวิชา โดยผู้เรียนต้องสำรวจ
สภาพชุมชนก่อน 3) การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ต้อง
เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของเรื่องที่เรียน 4) การประเมินผล
ความพึงพอใจของกิจกรรมการเรียนรู้โดยให้ชุมชนและผู้เรียน
มีบทบาทในการประเมิน โดยองค์ประกอบของการจัดการ
เรียนรู้ ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) การออกแบบ
หลักสูตรและการจัดการเรียนรู้ 2) การมีส่วนร่วม 3 ฝ่าย คือ
สถาบันการศึกษา นักศึกษา และชุมชน 3) ชุมชนเป็นผู้กำหนด
ความต้องการ 4) ความสัมพันธ์ที่ระหว่างสถาบันการศึกษา
และชุมชน 5) การประเมินผลอย่างต่อเนื่อง และ 6) มีการ
สะท้อนความคิดกลับ และการวิเคราะห์ผล โดยผลลัพธ์ของ
การจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคม ทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้
ทางวิชาการ พัฒนาบุคลิกภาพ พัฒนาการคิดวิเคราะห์
สร้างสรรค์ ทักษะความเป็นผู้นำ เกิดทักษะการค้นคว้าด้วย

ตัวเอง พัฒนาความสามารถในการจัดการกับความไม่แน่นอน
และเปิดรับการเปลี่ยนแปลงอย่างยืดหยุ่นมากขึ้น เพิ่มพูน
ทักษะการสื่อสาร การทำงานเป็นทีม การนำความรู้เชิงทฤษฎี
ไปปฏิบัติจริง เข้าใจบริบทและปัญหาของสังคม เป็นต้น ทั้งนี้
การจัดการเรียนรู้ด้วยการบริการสังคมจะประสบความสำเร็จ
ได้ขึ้นอยู่กับ 4 เงื่อนไข (ศิริวัฒน์ นิจนตร, 2561, หน้า 21) คือ
1) ผู้เรียนต้องเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ 2) ผู้สอนต้องเป็น
ผู้สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ไม่ใช่เป็นผู้ชี้นำกิจกรรม
3) การออกแบบการเรียนรู้ที่มีประสิทธิผล และ 4) ความสัมพันธ์
ระหว่างผู้เรียนกับอาจารย์ผู้สอนเป็นแนวราบ

ในปี 1997 องค์การอนามัยโลกได้ให้ความหมายคำว่า
ทักษะชีวิตไว้ว่า ทักษะชีวิตเป็นความสามารถในการปรับตัว
และพฤติกรรมเชิงบวกที่ช่วยให้มนุษย์สามารถจัดการกับ
ความต้องการและความท้าทายของชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ
ซึ่งประกอบด้วยทักษะ 10 ทักษะ คือ 1) ทักษะการตัดสินใจ
2) ทักษะการแก้ปัญหา 3) ทักษะด้านความคิดสร้างสรรค์
4) ทักษะด้านคิดวิเคราะห์ วิเคราะห์ 5) ทักษะการสื่อสารอย่าง
มีประสิทธิภาพ 6) ทักษะในการสร้างสัมพันธภาพ 7) ทักษะ
การตระหนักรู้ในตน 8) ทักษะด้านความเห็นใจผู้อื่น 9) ทักษะ
การจัดการอารมณ์ และ 10) ทักษะการจัดการความเครียด
ขณะที่ในปี พ.ศ. 2551 สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
ขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) กระทรวงศึกษาธิการ (องค์การแพลง
อินเตอร์เนชันแนล, 2559, หน้า 11) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า
ทักษะชีวิต ไว้ว่า ทักษะชีวิตเป็นความสามารถของบุคคลที่จะ
จัดการกับปัญหาต่าง ๆ รอบตัวในสภาพสังคมปัจจุบันและ
เตรียมพร้อมสำหรับการปรับตัวในอนาคต โดยจำแนกทักษะ
ชีวิตไว้ 4 ทักษะ ได้แก่ 1) การจัดการกับอารมณ์และความเครียด
2) การสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่น 3) การตระหนักรู้และ
เห็นคุณค่าในตนเองและผู้อื่น 4) การคิดวิเคราะห์ตัดสินใจและ
แก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ โดยในงานวิจัยของ วรณภา
พิพัฒน์ธนวงศ์ (2557, หน้า 42) กล่าวว่า การสร้างทักษะชีวิต
มี 2 วิธี คือ 1) ทักษะชีวิตที่เกิดขึ้นได้เองตามธรรมชาติ ซึ่งเป็น
การเรียนรู้ที่ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ และการมีแบบอย่างที่ดี
เช่น สมาชิกในครอบครัว 2) ทักษะชีวิตเกิดจากการสร้างและ
การพัฒนา เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากกระบวนการเรียนการสอน
ผ่านกิจกรรมรูปแบบต่าง ๆ ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือทำ
ได้คิด ได้อภิปราย ได้สะท้อนคิดเพื่อเชื่อมโยงประสบการณ์

ตรงของตัวเองเพื่อทำความเข้าใจองค์ความรู้เดิมและพัฒนาต่อยอดเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่สามารถปรับเปลี่ยนมุมมองให้ทันกับยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาได้

การเปลี่ยนผ่านช่วงชั้นการเรียนรู้จากระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเข้าสู่ระดับอุดมศึกษาของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 เป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนทั้งในชั้นเรียนและนอกชั้นเรียน โดยการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทั้งในรูปแบบการเรียนการสอน สิ่งแวดล้อม และการใช้ชีวิต ดังนั้น ชีวิตในชั้นปีที่ 1 ในระดับอุดมศึกษาจึงเป็นช่วงเวลาที่สำคัญ หากมีกลไกหรือระบบหรือวิชาที่สามารถทำให้ผู้เรียนเกิดการปรับตัวเพื่อใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยได้ง่ายขึ้นย่อมส่งผลดีต่อการเรียนและการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัย ดังนั้น เพื่อเป็นช่องทางในการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดการเรียนรู้แบบบริการสังคมมาเป็นแนวทางในการพัฒนาการเรียนการสอนในชุดรายวิชาศึกษาทั่วไปจำนวน 4 รายวิชาต่อเนื่องตลอดปีการศึกษา สำหรับนักศึกษาชั้นปีที่ 1 คณะ

กรอบแนวคิดของการวิจัย

1. ในการศึกษาผลของการจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคมแบบโมดูลในรายวิชาศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัย กรอบแนวคิดของการวิจัยดังภาพประกอบ 1

เศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ทั้งนี้แม้จะมีการนำเทคนิคการเรียนการสอนแบบบริการสังคมมาประยุกต์ใช้ในหลาย ๆ ศาสตร์ แต่พบว่ามีการศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับนักศึกษาชั้นปีที่ 1 น้อยมาก ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ผ่านการจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาผลของการจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคมในรายวิชาศึกษาทั่วไปต่อการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ผ่านการจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคม

ตัวแปรต้น			
การจัดการเรียนการสอนในรายวิชาศึกษาทั่วไป			
ปีการศึกษา	โมดูล	รายวิชา	ระยะเวลา
1/2562	1	ชีวิตที่ดี และจิตวิวัฒน์	สิงหาคม - ตุลาคม 2562
	2	ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน	พฤศจิกายน - ธันวาคม 2562
2/2562	3	ประโยชน์เพื่อนมนุษย์	ธันวาคม 2562 - มีนาคม 2563

ตัวแปรตาม
ทักษะที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัย (Essential Life Skills)
<ul style="list-style-type: none"> • ทักษะการตระหนักรู้ในตนเอง (Self-awareness Skill) • ทักษะด้านความเห็นใจผู้อื่น (Sympathetic Skill) • ทักษะการทำงานเป็นทีม (Teamwork Skill) • ทักษะการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ (Live with others Skill) • ทักษะการตัดสินใจและการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า (Decision-making Skill) • ทักษะการสื่อสาร (Communication Skill)

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดของการวิจัย

2. ในการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ภายใต้การจัดเรียนรู้แบบบริการสังคม กรอบแนวคิดของการวิจัยดังกล่าวประกอบ 2

ตัวแปร	คำอธิบาย	ลักษณะของตัวแปร
ตัวแปรตาม		
skill_diff	คะแนนความต่างระหว่างทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยหลังและก่อนการเรียนรู้ใน 6 ทักษะ และทักษะชีวิตภาพรวม	ตัวแปรเชิงปริมาณ
ตัวแปรต้น		
Sex	เพศ	0- เพศหญิง 1- เพศชาย
GPAX	เกรดเฉลี่ยสะสมตลอดปีการศึกษา 2562	ตัวแปรเชิงปริมาณ
No.of member in group	จำนวนสมาชิกในกลุ่มย่อย	ตัวแปรเชิงปริมาณ
Distance	ระยะทางจากสถาบันการศึกษาไปยังชุมชน	ตัวแปรเชิงปริมาณ
High school education plan	แผนการศึกษาระดับมัธยมปลายที่สำเร็จ	0- สำเร็จการศึกษาแผนวิทย์-คณิต 1- สำเร็จแผนการศึกษาอื่น ๆ

ภาพประกอบ 2 กรอบแนวคิดของการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากร คือ นักศึกษาชั้นปีที่ 1 คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

กลุ่มตัวอย่าง คือ นักศึกษาชั้นปีที่ 1 คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปีการศึกษา 2562 จำนวน 123 คน

ระยะเวลาในการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2562 ถึง เดือนมีนาคม พ.ศ. 2563

เครื่องมือในการวิจัย แบบสอบถามประเมินตนเองของผู้เรียน ก่อนและหลังการเรียนรู้แบบบริการสังคม

ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

1. ขั้นตอนการสร้างแผนการเรียนรู้แบบบริการสังคม
 - 1.1 ศึกษาคำอธิบายรายวิชา
 - 1.2 เข้าร่วมประชุมเพื่อทำความเข้าใจจุดมุ่งหมายวัตถุประสงค์การเรียนรู้ของแต่ละรายวิชา
 - 1.3 เข้าอบรมเพื่อเตรียมความพร้อม ศึกษาแนวทางปฏิบัติ และข้อพึงระวัง
 - 1.4 ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้แบบบริการสังคม
 - 1.5 ศึกษาคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ตามหลักสูตรที่สังกัดคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และแนวทางการจัดชั่วโมงกิจกรรมเสริมหลักสูตรแบบขั้นบันได โดยงานกิจการนักศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ผนวกกับวัตถุประสงค์การเรียนรู้ของแต่ละ

รายวิชา เพื่อกำหนดทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 จำนวน 6 ทักษะ คือ ทักษะการตระหนักรู้ในตน ทักษะด้านความเห็นใจผู้อื่น ทักษะการทำงานเป็นทีม ทักษะการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ ทักษะการตัดสินใจและการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และทักษะการสื่อสาร

1.6 ออกแบบโครงสร้างแผนการเรียนรู้แบบบริการสังคมตลอดปีการศึกษา

1.7 นำเสนอโครงสร้างแผนการเรียนรู้แบบบริการสังคมและทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 แก่คณะกรรมการประจำคณะเศรษฐศาสตร์

1.8 ปรับปรุงโครงสร้างแผนการเรียนรู้

2. ขั้นตอนการเรียนการสอน

2.1 ปฐมนิเทศผู้เรียนให้เข้าใจแนวทางการจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคมตลอดชุดรายวิชา ตลอดปีการศึกษา เพื่อปรับความเข้าใจ

2.2 ดำเนินการสอนตามแผนการจัดการเรียนรู้ ดังนี้ ในรายวิชาชีวิตที่ดีและจิตวิวัฒน์เตรียมความพร้อมด้านทักษะชีวิตเบื้องต้นให้ผู้เรียนด้วยค่ายกิจกรรม (Day Camp) 3 วัน ต่อเนื่อง และพบปะนักศึกษาต่อเนื่องทุกสัปดาห์ สัปดาห์ละ

2 ชั่วโมง เพื่อจัดกิจกรรมพัฒนาทักษะชีวิตอย่างต่อเนื่อง และเป็นช่องทางในการติดตาม รับฟัง และสื่อสารข้อมูลต่าง ๆ

2.3 ประสานงานบัณฑิตอาสา กองกิจการนักศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เพื่อคัดเลือกชุมชนเป้าหมาย จำนวน 4 ชุมชน ทั้งนี้จำนวนผู้เรียนต่อชุมชนจะถูกกำหนดโดยชุมชน

2.4 ในรายวิชาศาสตร์พระราชาศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ดำเนินการทาบทามเชิญผู้นำชุมชนเป้าหมายทุกชุมชนมาให้ความรู้เบื้องต้นแก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเลือกชุมชนที่สนใจ และจัดกลุ่มย่อย กลุ่มละ 5-8 คน

2.5 ในรายวิชาศาสตร์พระราชาศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และประโยชน์เพื่อนมนุษย์ ผู้เรียนลงชุมชน เพื่อศึกษาสภาพจริง จุดเด่น ข้อจำกัด ความต้องการ และปัญหาของชุมชน

2.6 ผู้เรียนจัดทำโครงการ และนำเสนอผลการดำเนินกิจกรรม

3. ขั้นตอนการสร้างแบบประเมินตนเองของผู้เรียน ก่อนเรียนและหลังเรียน

3.1 ศึกษาแนวคิดของการจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคม ทักษะชีวิต และการประเมินทักษะชีวิต

3.2 นำทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่ผ่านความเห็นจากคณะกรรมการประจำคณะเศรษฐศาสตร์มาสร้างแบบประเมินตนเองก่อนและหลังการเรียนรู้

3.3 ตรวจสอบ และปรับปรุงแบบประเมินตนเอง ก่อนและหลังการเรียนรู้

สถิติและการวิเคราะห์ข้อมูล

1. สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistic) ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เพื่อประเมินทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยก่อนและหลังการเรียนรู้แบบบริการสังคม

2. สถิติเชิงอนุมาน (Inferential Statistic) ได้แก่ ค่า t-test แบบ Paired Samples เพื่อเปรียบเทียบคะแนนทักษะชีวิตของประชากรก่อนและหลังการเรียนรู้แบบบริการสังคม

3. แบบจำลองทอบิต (Tobit Model) หรือแบบจำลองถดถอยแบบเซนเซอร์ (Censored regression model) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะชีวิตใน 6 ทักษะและทักษะชีวิตภาพรวมภายใต้การออกแบบการเรียนการสอนแบบบริการสังคม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลการวิจัย

1. ผลการจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคมในรายวิชาศึกษาทั่วไปต่อการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 จำแนกผลการศึกษาล้วนนี้ออกเป็น 3 ส่วนย่อย ดังนี้

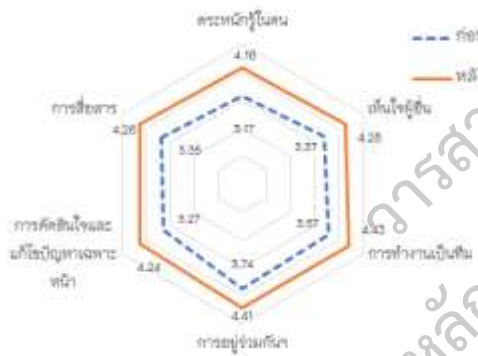
1.1 ทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยด้านต่าง ๆ ของผู้เรียนก่อนและหลังการเรียนรู้แบบบริการสังคม

ตาราง 1 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของทักษะชีวิตฯ ด้านต่าง ๆ ก่อนและหลังการเรียนรู้แบบบริการสังคม

ทักษะชีวิตที่จำเป็น		\bar{X}	S.D.	ความหมาย
ทักษะการตระหนักรู้ในตน	ก่อน	3.17	0.82	ปานกลาง
	หลัง	4.16	0.50	มาก
ทักษะด้านความเห็นใจผู้อื่น	ก่อน	3.37	0.74	ปานกลาง
	หลัง	4.28	0.55	มาก
ทักษะการทำงานเป็นทีม	ก่อน	3.57	0.78	มาก
	หลัง	4.43	0.57	มาก
ทักษะการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ	ก่อน	3.74	0.76	มาก
	หลัง	4.41	0.63	มาก
ทักษะการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า	ก่อน	3.27	0.81	ปานกลาง
	หลัง	4.24	0.63	มาก
ทักษะการสื่อสาร	ก่อน	3.35	0.71	ปานกลาง
	หลัง	4.26	0.55	มาก

จากตาราง 1 ผลการวิจัยพบว่า จากการประเมินตัวเองของผู้เรียนเมื่อผู้เรียนผ่านการเรียนรู้แบบบริการสังคมทำให้ทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของผู้เรียน 4 ทักษะ พัฒนาจากระดับปานกลางเป็นระดับมาก ได้แก่ ทักษะการตระหนักรู้ในตน ทักษะด้านความเห็นใจผู้อื่น ทักษะการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และทักษะการสื่อสาร ขณะที่ทักษะด้านการทำงานเป็นทีม และทักษะการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ คะแนนก่อนและหลังการเรียนรู้แบบบริการสังคมอยู่ในระดับเดิม คือ ระดับมาก และเมื่อพิจารณาจากค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน พบว่าทุกทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของผู้เรียนหลังผ่านการเรียนรู้แบบบริการสังคม มีความแตกต่างกันน้อยกว่าก่อนเรียน และเมื่อพิจารณาในภาพรวม กล่าวคือ เมื่อนำคะแนนทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยก่อนและหลังการเรียนรู้แบบบริการสังคมทั้ง 6 ทักษะของผู้เรียนมาแสดงในรูปแบบใยแมงมุมดังภาพประกอบ 3 พบว่าผลจาก

การจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคมอย่างต่อเนื่องตลอดปี การศึกษา ส่งผลให้ทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยทั้ง 6 ทักษะของผู้เรียนได้รับการพัฒนา โดยคะแนนทักษะชีวิตของผู้เรียนก่อนการเรียนรู้แบบบริการสังคมทักษะชีวิตที่มีคะแนนสูงสุด คือ ทักษะการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ รองลงมา คือ ทักษะการทำงานเป็นทีม ทักษะด้านความเห็นใจผู้อื่น ทักษะการสื่อสาร ทักษะการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และทักษะการตระหนักรู้ในตน ตามลำดับ เมื่อผ่านการเรียนรู้แบบบริการสังคม ผลการประเมินตัวเองของผู้เรียน พบว่า ทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยที่มีคะแนนสูงสุด คือ ทักษะการทำงานเป็นทีม รองลงมา คือ ทักษะการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ทักษะด้านความเห็นใจผู้อื่น ทักษะการสื่อสาร ทักษะการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และทักษะการตระหนักรู้ในตน ตามลำดับ

ภาพประกอบ 3 คะแนนทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัย ก่อนและหลังการเรียนรู้แบบบริการสังคมของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 คณะเศรษฐศาสตร์

1.2 ทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยที่ผู้เรียนได้รับการพัฒนาเมื่อมีการจัดการเรียนการสอนแบบบริการสังคม

ตาราง 2 ทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยที่ผู้เรียนได้รับการพัฒนา เมื่อมีการจัดการเรียนการสอนแบบบริการสังคม

ทักษะชีวิตที่จำเป็นที่ได้รับการพัฒนา	ความถี่	ร้อยละ
ทักษะการทำงานเป็นทีม	98	26.27
ทักษะด้านความเห็นใจผู้อื่น	89	23.86
ทักษะการตระหนักรู้ในตน	59	15.82
ทักษะการสื่อสาร	48	12.87
ทักษะการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ	43	11.53
ทักษะการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า	36	9.65
	373	100.00

จากตาราง 2 ผลการวิจัยพบว่า ทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัย 3 ทักษะแรก ที่ผู้เรียนได้รับการพัฒนาสูงสุดจากการจัดการเรียนการสอนแบบบริการสังคม คือ ทักษะการทำงานเป็นทีม คิดเป็นร้อยละ 26.27 รองลงมา คือ ทักษะด้านความเห็นใจผู้อื่น คิดเป็นร้อยละ 23.86 และทักษะการตระหนักรู้ในตน คิดเป็นร้อยละ 15.82

1.3 เปรียบเทียบทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของผู้เรียนก่อนและหลังการเรียนรู้แบบบริการสังคม

ตาราง 3 ผลการเปรียบเทียบทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยด้านต่าง ๆ ของผู้เรียนก่อนและหลังการเรียนรู้แบบบริการสังคม

ทักษะชีวิต		\bar{X}	S.D.	t-stat	Sig. (p)
ทักษะการตระหนักรู้ในตน	ก่อน	3.17	0.82	14.63***	0.000
	หลัง	4.16	0.50		
ทักษะด้านความเห็นใจผู้อื่น	ก่อน	3.37	0.74	15.51***	0.000
	หลัง	4.28	0.55		
ทักษะการทำงานเป็นทีม	ก่อน	3.57	0.78	13.13***	0.000
	หลัง	4.43	0.57		
ทักษะการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ	ก่อน	3.74	0.76	10.79***	0.000
	หลัง	4.41	0.63		
ทักษะการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า	ก่อน	3.27	0.81	14.94***	0.000
	หลัง	4.24	0.63		
ทักษะการสื่อสาร	ก่อน	3.35	0.71	7.80***	0.000
	หลัง	4.26	0.55		

*** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 (ความเชื่อมั่นร้อยละ 99)

จากตาราง 3 ผลการวิจัยพบว่า ทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยทั้ง 6 ทักษะ มีคะแนนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ที่ระดับ 0.01 แสดงว่า การจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคม ทำให้ผู้เรียนมีทักษะการตระหนักรู้ในตน ทักษะด้านความเห็นใจผู้อื่น การทำงานเป็นทีม การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ทักษะการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และทักษะการสื่อสารเพิ่มสูงขึ้น

2. ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยด้านต่าง ๆ ภายใต้การเรียนการสอนแบบบริการสังคม

ตาราง 4 ผลปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยด้านต่าง ๆ ภายใต้การออกแบบการเรียนการสอนแบบบริการสังคม

Variables	Essential Life Skills		Self-awareness Skill	
	Coef.	z-stat	Coef.	z-stat
constant	1.249 **	2.046	1.563	1.367
Sex	-0.082	-0.792	-0.061	-0.313
Distance	-0.004 *	-1.669	-0.007	-1.545
High school education plan	0.013	0.113	0.100	0.462
GPAX	0.009	0.090	0.077	0.411
No.of member in group	-0.018	-0.305	-0.069	-0.606
Log likelihood	-89.9		-152	
Akaike info criterion	1.62		2.65	
No. of Obs. Censored	6		29	
No. of Observations	123		123	

Variables	Sympathetic Skill		Teamwork Skill	
	Coef.	z-stat	Coef.	z-stat
constant	0.81	0.787	1.072	1.042
Sex	-0.03	-0.160	-0.293 *	-1.665
Distance	-0.01	-1.585	-0.006	-1.485
High school education plan	0.25	1.324	-0.110	-0.562
GPAX	0.16	0.967	0.128	0.764
No.of member in group	-0.02	-0.207	-0.029	-0.284
Log likelihood	-140		-140	
Akaike info criterion	2.45		2.45	
No. of Obs. Censored	31		32	
No. of Observations	123		123	

Variables	Live with others Skill		Decision-making Skill	
	Coef.	z-stat	Coef.	z-stat
constant	0.611	0.505	1.653	1.435
Sex	-0.262	-1.258	-0.010	-0.050
Distance	-0.009 *	-1.890	0.003	0.732
High school educational plan	-0.202	-0.875	-0.040	-0.186
GPAX	0.167	0.834	-0.382 **	-2.049
No.of member in group	-0.003	-0.028	0.014	0.120
Log likelihood	-137		-150	
Akaike info criterion	2.40		2.61	
No.of Obs. Censored	47		31	
No. of Observations	123		123	

*, **, *** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90, 95 และ 99 ตามลำดับ

ตาราง 4 (ต่อ)

Variables	Communication Skill	
	Coef.	z-stat
constant	2.763 ***	3.826
Sex	-0.167	-1.367
Distance	-0.005 *	-1.744
High school education plan	-0.035	-0.255
GPAX	-0.218 *	-1.863
No.of member in group	-0.115	-1.604
Log likelihood	-111	
Akaike info criterion	1.96	
No.of Obs. Censored	11	
No. of Observations	123	

*, **, *** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90, 95 และ 99 ตามลำดับ

จากตาราง 4 พบว่า เมื่อใช้แบบจำลองโทบิตในการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยโดยภาพรวม (Essential Life Skills) คือ ระยะทางจากสถาบันการศึกษาไปยังชุมชน ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90 โดยมีความสัมพันธ์ในทิศทางลบ กล่าวคือ ยิ่งระยะทางจากสถาบันการศึกษาไปยังชุมชนมากขึ้น (ลดลง) ทำให้ทักษะชีวิตโดยรวมพัฒนาลดลง (เพิ่มขึ้น) เช่นเดียวกับผลการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ พบว่า ระยะทางจากสถาบันการศึกษาไปยังชุมชน ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90 โดยมีความสัมพันธ์ในทิศทางลบ กล่าวคือ ยิ่งระยะทางจากสถาบันการศึกษาไปยังชุมชนมากขึ้น (ลดลง) ทำให้ทักษะการอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติลดลง (เพิ่มขึ้น) ขณะที่ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะการทำงานเป็นทีม คือ ปัจจัยเพศ ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90 โดยมีความสัมพันธ์ในทิศทางลบ กล่าวคือ ในการเรียนรู้แบบบริการสังคมเพศหญิงได้รับการพัฒนาทักษะการทำงานเป็นทีมมากกว่าเพศชาย ส่วนผลการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า พบว่า เกรดเฉลี่ยสะสมตลอดปีการศึกษา มีนัยสำคัญที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90 โดยมีความสัมพันธ์ในทิศทางลบ กล่าวคือ ยิ่งเกรดเฉลี่ยสะสมตลอดปีการศึกษายิ่งสูง (น้อย) ทักษะการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้ายิ่งได้รับการพัฒนาน้อย (มาก) ส่วนผลการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อทักษะการสื่อสาร พบว่า ระยะทางจากสถาบันการศึกษาไปยังชุมชน และเกรดเฉลี่ยสะสมตลอดปีการศึกษา มีนัยสำคัญที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 โดยมีความสัมพันธ์ในทิศทางลบ กล่าวคือ ยิ่งระยะทางจาก

สถาบันการศึกษาไปยังชุมชนมากขึ้น (ลดลง) ทำให้ทักษะการสื่อสารพัฒนาลดลง (เพิ่มขึ้น) และยิ่งเกรดเฉลี่ยสะสมตลอดปีการศึกษายิ่งสูง (น้อย) ทักษะการสื่อสารยิ่งได้รับการพัฒนาน้อย (มาก) ขณะที่การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะตระหนักรู้ในตนและทักษะด้านความเห็นใจผู้อื่น พบว่าไม่มีปัจจัยใดที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะทั้งสองด้านนี้

อภิปรายผล

ในการศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของผู้เรียนผ่านการจัดเรียนรู้แบบบริการสังคมในรายวิชาศึกษาทั่วไป อภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การเรียนรู้ได้ดังนี้

1. การจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคมส่งผลให้ทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของผู้เรียนพัฒนาขึ้นในทุกทักษะ โดยทักษะชีวิตที่ได้รับการพัฒนาสูงขึ้นจากระดับปานกลางเป็นระดับมาก 4 ทักษะคือ ทักษะการตระหนักรู้ในตน ทักษะด้านความเห็นใจผู้อื่น ทักษะการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และทักษะการสื่อสาร ทั้งนี้เนื่องจากกระบวนการเตรียมความพร้อมผู้เรียนก่อนลงชุมชนในโมดูลที่ 1 ของรายวิชาจิตวิวัฒน์และรายวิชาชีวิตที่ดีได้ให้ความสำคัญกับผู้เรียนผ่านการออกแบบการเรียนการสอนในหลากหลายรูปแบบ เช่น ศิลปะ เกม กิจกรรมเคลื่อนไหว และการเขียน เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีเวลากลับมาใคร่ครวญทบทวนประสบการณ์ตรงของตนเอง เพื่อทำความรู้จัก ยอมรับ และเคารพความรู้สึก ความต้องการของตนเอง จึงเป็นเหตุให้ผู้เรียนได้เกิดทักษะการตระหนักรู้ในตนเองเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันในการออกแบบการเรียนการสอนในโมดูลที่ 1 ยังเปิดช่องทางให้ผู้เรียนได้สะท้อนความคิด ความรู้สึก ความต้องการของตนเองผ่านรูปแบบต่าง ๆ เช่น การอภิปรายแบบคู่ (Paired Discussion) อภิปรายกลุ่มย่อย (Small Group Discussion) และการนำเสนอ (Presentation) ซึ่งในทุกกิจกรรมที่มีการสะท้อนคิด มีการออกแบบกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสฝึกฝนทักษะการฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) กิจกรรมเหล่านี้เป็นแรงหนุนให้เกิดการพัฒนาในทักษะการตระหนักรู้ในตน ทักษะด้านความเห็นใจผู้อื่น และทักษะการสื่อสารของผู้เรียนเพิ่มขึ้น เพราะการส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสทำความรู้จัก ยอมรับ เคารพความรู้สึก และความต้องการของตนเอง และยังสามารสื่อสารสิ่งเหล่านั้น

ออกมาได้ เป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจผู้อื่น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Katherine A. Farber (2017, pp. 1-9) ที่ทำการศึกษารื่อง Learning by Doing: Service Learning As a Means of Personal Growth in the Middle Grade พบว่าการเรียนรู้ผ่านการลงมือทำด้วยการบริการสังคมส่งผลให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาในทักษะการเข้าอกเข้าใจผู้อื่น ความรับผิดชอบ และพัฒนาสมรรถนะตนเอง และสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุรสิทธิ์ นาคสัมฤทธิ์ (2561, หน้า 41) ที่ศึกษาเรื่องการพัฒนาทักษะชีวิตในรั้วมหาวิทยาลัยของนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มรัตนโกสินทร์ พบว่า เมื่อผู้เรียนได้ผ่านการอบรมหลักสูตรทักษะชีวิตส่งผลให้คะแนนด้านการตระหนักรู้คุณค่าตนเองและผู้อื่น ทักษะการคิดวิเคราะห์การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ ทักษะการสื่อสารสัมพันธ์ทางดีขึ้น ทั้งนี้ในโมดูลที่ 1 ของงานวิจัยครั้งนี้ได้ออกแบบการจัดการเรียนการสอนผ่านเกมที่ผู้เรียนต้องแก้ไขสถานการณ์เพื่อให้เป้าหมายที่ได้รับมอบหมายบรรลุผล ผวนกับในโมดูลที่ 2 รายวิชาศาสตร์พระราชาราชชาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน แม้ผู้สอนกำหนดพื้นที่ชุมชนต้นแบบแต่ได้ออกแบบการเรียนการสอนเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนสืบค้นหาต้นแบบของชุมชนด้วยตนเองทั้งในมิติตัวบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ที่นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยมีผู้นำชุมชนและอาจารย์ที่ปรึกษาคอยสนับสนุนอย่างใกล้ชิด เมื่อผู้เรียนได้ต้นแบบจึงเริ่มทำการสัมภาษณ์ เก็บข้อมูล เพื่อนำความรู้ ข้อมูลที่ได้มาถอดบทเรียนให้ครบถ้วนตามที่กำหนดเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการเรียนรู้อย่างรายวิชา หลังจากนั้นในโมดูลที่ 3 รายวิชาประโยชน์เพื่อนมนุษย์ ได้ออกแบบต่อเนื่องจากโมดูลที่ 2 โดยให้ผู้เรียนยกระดับความรู้ ข้อมูล ประสบการณ์ ที่ได้จากโมดูลที่ 2 มาสืบค้นความต้องการหรือโจทย์ของชุมชน เพื่อพัฒนาระดับเป็นโครงการที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนหรือบรรเทาปัญหาเบื้องต้นของชุมชน ซึ่งการเรียนรู้อันในโมดูลที่ 3 ได้ยึดหลักการเรียนรู้แบบผ่านโครงการ (Project-based Learning) โดยให้ผู้เรียนเป็นผู้จัดทำโครงการ และนำโครงการไปปฏิบัติจริงในชุมชน กิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหมดถูกร้อยเรียงอย่างต่อเนื่องตลอดปีการศึกษาจึงส่งผลให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาในทักษะการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าอย่างต่อเนื่อง ซึ่งช่วยเติมเต็มให้กับงานวิจัยของ สุรสิทธิ์ นาคสัมฤทธิ์ (2561, หน้า 41) ศึกษาเรื่องการพัฒนาทักษะชีวิตในรั้วมหาวิทยาลัยของนักศึกษา

มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มรัตนโกสินทร์ พบว่า ผู้เรียนที่ผ่านการอบรมหลักสูตรทักษะชีวิตส่งผลให้คะแนนด้านทักษะการคิดวิเคราะห์แก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์สูงกว่าก่อนอบรม

ทั้งนี้ ทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยที่ผู้เรียนสะท้อนว่าได้รับการพัฒนาสูงสุด 3 ทักษะแรกที่เกิดจากการจัดการเรียนการสอนแบบบริการสังคม คือ ทักษะการทำงานเป็นทีม ทักษะด้านความเห็นใจผู้อื่น และทักษะการตระหนักรู้ในตน ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องกับบทความของประสาธน์ (2558, หน้า 9) เรื่องการเรียนรู้โดยการบริการสังคม กล่าวไว้ว่า ผลผลิตจากการเรียนรู้โดยบริการสังคมก่อให้เกิดนวัตกรรมการทำงานแบบมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมภูมิใจ เนื่องจากการออกแบบการเรียนการสอนตลอดชุดรายวิชาทั้ง 3 โมดูลในครั้งนี้ได้ออกแบบให้ผู้เรียนมีภารกิจรวมกลุ่มตลอดปีการศึกษา กล่าวคือ ในการเรียนรู้ทั้ง 3 โมดูล ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนแรกในโมดูลที่ 1 เป็นการเตรียมผู้เรียน ขั้นตอนที่สองในโมดูล 2 และ 3 คือ การลงชุมชน และขั้นตอนที่ 3 ในโมดูลที่ 3 การนำเสนอผลโครงการ โดยได้นำกิจกรรมกลุ่มมาประยุกต์ใช้ดังนี้ ในขั้นตอนการเตรียมผู้เรียน ทุกกิจกรรมออกแบบเป็นกิจกรรมกลุ่ม โดยได้มีการสลับกลุ่มผู้เรียนเป็นครั้งคราวตามความเหมาะสมของแต่ละกิจกรรม เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนซึ่งเป็นนักศึกษาใหม่ได้รู้จักเพื่อนร่วมชั้นเรียน ทั้งเชิงลึกและเชิงกว้างให้มากที่สุด จึงค่อยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนจับกลุ่มย่อยเพื่อลงชุมชนในรายวิชาศาสตร์พระราชา เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและวิชาประโยชน์เพื่อนมนุษย์ ในขั้นตอนที่ 2 และ 3 จึงเป็นผลให้กิจกรรมเหล่านี้ส่งผลให้เกิดการพัฒนาในทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยแก่ผู้เรียนทั้ง 3 ทักษะข้างต้น

2. จากผลการศึกษาเปรียบเทียบทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของผู้เรียนก่อนและหลังการเรียนรู้แบบบริการสังคม พบว่า ระดับทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนทุกทักษะอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 แสดงว่า การจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคมทำให้ผู้เรียนมีระดับทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยทั้ง 6 ทักษะสูงขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุรสิทธิ์ นาคสัมฤทธิ์ (2561, หน้า 41) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องการพัฒนาทักษะชีวิตในรั้วมหาวิทยาลัยของนักศึกษา

มหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มรัตนโกสินทร์ พบว่า คะแนนทักษะชีวิตของผู้เรียนหลังจากการฝึกอบรมหลักสูตรทักษะชีวิตสูงกว่าก่อนอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และแตกต่างจากงานวิจัยของ Molly J. Wickam (2018, p. 163) ทำการศึกษาเรื่อง Using Service-Learning to Enhance Employability Skills in Graduate Business Capstones พบว่า การเรียนรู้แบบบริการสังคมส่งผลให้เกิดการพัฒนาในทักษะการจ้างงาน (Employability Skills) ในด้านทักษะการตัดสินใจ การทำงานเป็นทีม และทักษะการนำเสนอ เพียง 3 ทักษะเท่านั้น ทั้งนี้ในงานวิจัยครั้งนี้พบว่า การที่ผู้เรียนมีระดับทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยทุกด้านหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียน เกิดจากการออกแบบการเรียนที่เปิดโอกาสผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง ได้คิด ได้ลงมือทำ ได้ถอบบทเรียนการเรียนรู้ ในทุกขั้นตอน ทุกกิจกรรมการเรียนรู้ อีกทั้งเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้กลับมาใคร่ครวญทบทวนประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวเอง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนการเป็นผู้ฟังที่ดี และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้สะท้อนความคิด ความรู้สึก ความต้องการของตัวเอง ผ่านงานศิลปะ การพูด การเขียน และการนำเสนอ อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาทักษะการตระหนักรู้ในตนและทักษะด้านความเห็นใจผู้อื่นมากขึ้น ซึ่งส่งผลต่อเนื่องไปยังทักษะการทำงานเป็นทีม อีกทั้งการเรียนการสอนถูกออกแบบให้เป็นกิจกรรมกลุ่มที่มีความต่อเนื่องตลอดปีการศึกษาทั้ง 3 โมดูล และผนวกกับการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เข้าสัมผัสชุมชนอย่างต่อเนื่องในรายวิชาศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและวิชาประโยชน์เพื่อนมนุษย์ ส่งผลให้ผู้เรียนได้เข้าใจถึงสภาพจริง จุดเด่น ข้อจำกัด ความต้องการ และปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชน ดังนั้นภาพรวมของชุดกิจกรรมที่ถูกออกแบบอย่างต่อเนื่องตลอดปีการศึกษาจึงส่งผลให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาในทักษะชีวิตทั้ง 6 ทักษะดังที่กล่าวไว้ข้างต้น

3. จากการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของผู้เรียน พบว่า ปัจจัยหลักที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยในหลาย ๆ ทักษะ คือ ระยะทางจากสถาบันการศึกษาไปยังชุมชน กล่าวคือ ยิ่งชุมชนอยู่ใกล้สถานศึกษา ยิ่งทำให้ทักษะได้รับการพัฒนามากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนยังอยู่ใกล้สถานศึกษา ยิ่งเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เข้าถึง สัมผัสชุมชนได้บ่อยและต่อเนื่อง

ซึ่งสอดคล้องกับเกณฑ์ประการหนึ่งที่ใช้ในการเลือกชุมชนในการออกแบบการเรียนรู้ครั้งนี้ คือ ชุมชนต้องมีระยะห่างจากมหาวิทยาลัยไม่เกิน 100 กิโลเมตร ขณะที่ปัจจัยด้านเกรดเฉลี่ยสะสมตลอดปีการศึกษามีความสัมพันธ์กับการพัฒนาทักษะการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และทักษะการสื่อสาร ในทิศทางลบ สะท้อนให้เห็นว่าการจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคมเกิดผลสัมฤทธิ์ในการพัฒนาทักษะชีวิตข้างต้นในผู้เรียนที่มีเกรดเฉลี่ยระดับน้อย สูงกว่าผู้เรียนที่มีเกรดเฉลี่ยสะสมระดับสูง ทั้งนี้เนื่องจากผู้เรียนที่เกรดเฉลี่ยสะสมระดับสูงมีทักษะชีวิตสองทักษะนี้สูงเป็นทุนเดิม จึงส่งผลให้การออกแบบการเรียนรู้แบบบริการสังคมมีผลสัมฤทธิ์น้อยกว่าโดยการเปรียบเทียบ ส่วนปัจจัยเพศ พบว่ามีความสัมพันธ์กับการพัฒนาทักษะการทำงานเป็นทีม ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 90 ทั้งนี้เนื่องจากจากการสังเกตของผู้สอนตลอดปีการศึกษา พบว่าตัวแทนกลุ่มย่อยที่เข้าพบผู้สอนเพื่อปรึกษาหารือ ขอคำแนะนำ สะท้อนปัญหาของการทำงานกลุ่ม ส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาผู้หญิง นั้นสะท้อนให้เห็นว่าตัวแทนกลุ่มย่อยที่เข้าพบอาจารย์ผู้สอนต้องนำข้อมูล ข้อเสนอแนะ ที่ได้รับจากผู้สอนไปอธิบายให้สมาชิกในกลุ่มรับรู้อย่างทั่วถึง ส่งผลให้ผู้เรียนที่เป็นผู้หญิงได้รับการพัฒนาทักษะการทำงานเป็นทีมสูงกว่าผู้เรียนที่เป็นเพศชาย ซึ่งจากผลการศึกษาในส่วนวัตถุประสงค์ข้อนี้มีความแตกต่างจากงานสิริวัฒน์ นิจนตร (2561, หน้า 21) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องการเรียนรู้ด้วยการบริการสังคม : ทางเลือกหนึ่งในการรับใช้สังคมของมหาวิทยาลัย พบว่า การจัดการเรียนรู้ด้วยการบริการสังคมจะประสบความสำเร็จได้ขึ้นกับ 4 เงื่อนไข คือ 1) ผู้เรียนต้องเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ 2) ผู้สอนต้องเป็นผู้สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ไม่ใช่เป็นผู้ชี้นำกิจกรรม 3) การออกแบบการเรียนรู้ที่มีประสิทธิผล และ 4) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับอาจารย์ผู้สอนเป็นแนวราบ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยครั้งนี้

1. เนื่องจากชุมชนมีความสำคัญต่อการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัย ผู้เรียน ดังนั้นการเลือกชุมชนจึงควรมีลักษณะดังนี้

1.1 ในการศึกษาครั้งนี้เลือกชุมชนที่ห่างจากสถาบันการศึกษาไม่เกิน 100 ก.ม. เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเข้าถึงชุมชนได้ง่ายและต่อเนื่อง ซึ่งจากการศึกษาชี้ให้เห็นชัด

ว่าระยะทางจากสถาบันการศึกษาไปยังชุมชนมีความสัมพันธ์แบบแปรผกผันกับการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัย

1.2 ควรได้รับการปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่ เพื่อให้การคัดเลือกชุมชนสอดคล้องกับเป้าหมายการเรียนรู้ และต้องสำรวจชุมชนก่อนมีการจัดการเรียนการสอน

2. การจัดการเรียนการสอนแบบบริการชุมชนทำให้เกิดการพัฒนาในทักษะการสื่อสาร และทักษะการตัดสินใจ และแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าในกลุ่มผู้เรียนที่มีเกรดเฉลี่ยสะสมน้อย ดังนั้น หากต้องการพัฒนาทักษะการสื่อสาร และทักษะการตัดสินใจและแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าการจัดการเรียนแก่ผู้เรียนที่ไม่ใช่เด็กเก่ง การจัดการเรียนการสอนแบบบริการสังคมเป็นรูปแบบที่ทำให้เป้าหมายสัมฤทธิ์ผลได้

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. จากการสะท้อนผลลัพธ์ที่ได้จากการจัดการเรียนรู้แบบบริการสังคมของผู้เรียน พบว่า ผู้เรียนได้พัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัย ในด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากทักษะชีวิตทั้ง 6 ด้านข้างต้น เช่น ทักษะการจัดการกับอารมณ์และความเครียด ทักษะการตัดสินใจ ทักษะความคิดสร้างสรรค์ ทักษะด้านคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ เป็นต้น ดังนั้นในการศึกษาครั้งต่อไปสามารถพิจารณาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยด้านอื่น ๆ เพิ่มเติม

2. ในการศึกษาครั้งนี้ขาดการศึกษาปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจที่มีผลต่อการพัฒนาทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยของผู้เรียน เช่น รายจ่ายหรือรายรับรายเดือน และสภาพทางสังคม เช่น ศาสนา สถานะการถือครองทุนเพื่อการศึกษา สถานภาพทางครอบครัว เป็นต้น

3. ในการศึกษาครั้งนี้มีการกำหนดจำนวนนักศึกษาต่อกลุ่มย่อย 5-8 คนต่อกลุ่มย่อย ทำให้ไม่เกิดความหลากหลายในการทดสอบส่งผลให้จำนวนสมาชิกต่อกลุ่มย่อยไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ แต่หากพิจารณาจากผลแบบจำลองโทบิท พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างจำนวนสมาชิกต่อกลุ่มย่อยกับระดับทักษะชีวิตที่จำเป็นต่อการปรับตัวสำหรับการใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยความสัมพันธ์แบบแปรผกผันกัน ดังนั้นการหาระดับจำนวนสมาชิกต่อกลุ่มย่อยที่มีขนาดเหมาะสมจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อรูปแบบการเรียนการสอนแบบบริการสังคม

เอกสารอ้างอิง

- ชิววัฒน์ นิจนตร. (2561). การเรียนรู้ด้วยการบริการสังคม : ทางเลือกหนึ่งในการรับใช้สังคมของมหาวิทยาลัย.
วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี, 5(1), 1–32.
- ธนีนาฏ ฌ สุนทร. (2561). USC–Service Learning Model: สู่การพัฒนาการศึกษาในยุค Thailand 4.0. *วารสารครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 46(3), 325–344.
- ประสาท เนืองเฉลิม. (2558). การเรียนรู้โดยการบริการสังคม. *วารสารวิชาการแพรวกาภาพินธุ์*, 2(1), 9–18.
- วรรณภา พิพัฒน์ธนวงศ์. (2557). ทักษะชีวิตวัยรุ่นไทยในศตวรรษที่ 21. *วารสารมหาวิทยาลัยพายัพ*, 24(2), 39–63.
- สุรสิทธิ์ นาคสัมฤทธิ์. (2561). การพัฒนาทักษะชีวิตในรั้วมหาวิทยาลัยของนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏกลุ่มรัตนโกสินทร์.
วารสารวิจัย มสค สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 14(1), 41–54.
- องค์การแพลง อินเทอร์เน็ตเนชั่นแนล. (2559). *คู่มือ ทักษะชีวิต*. เข้าถึงได้จาก
http://lifefskills.obec.go.th/?post_type=document&page=2 5 พฤษภาคม 2562.
- Farber. (2017). Learning by Doing: Service Learning As a Means of Personal Growth in the Middle Grades.
Current Issues in Middle Level Education, 22(1), 1–9.
- Molly J. Wickam. (2018). Using Service–Learning to Enhance Employability Skills in Graduate Business Capstones:
A Dissertation Overview. *Journal of Higher Education Outreach and Engagement*, 22(1), 163–173.